

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת יתרו תשע"ט¹

ענוה - המפתח לקבלת התורה

שהתורה מביאה דברים שלא כפי סדר התרחשותם, הרי מוכרח להיות איזה טעם לכך. יש לברר, אפוא, מהו הטעם לשינוי הסדר בפרשה שלנו [למי שסובר כן].

הרמב"ן מביא, שהאבן עזרא מסביר, שפרשת יתרו נכתבה שלא במקומה "בעבור דבר עמלק. כי כאשר הזכיר הרעה שעשה עמנו עמלק וצוה שנגמלהו כרעתו, הזכיר שעשה לנו יתרו טובה, להורותנו שנשלים לו גמול טוב, וכשנבא להכרית את עמלק כמצינו עלינו, שנוזהר בבני הקיני³ העומדים עמהם⁴ ולא נוסיפם עמם. הוא דבר שאול שאמר להם [לבני הקיני, לפני שבא להלחם בעמלק]: סרו רדו מתוך עמלקי, פן אספך עמו, ואתה עשיתה חסד עם כל בני ישראל בעלותם ממצרים" (שמו"א טו, ו).

כלומר, פרשת יתרו נכתבה שלא במקומה, כדי להסמיכה למלחמת עמלק (שבסוף הפרשה הקודמת), וכדי להראות את הצד הטהור והמנוגד ביניהן, שכשם שהרעה שהרע עמלק לישראל זכורה לו עד סוף כל הדורות, כך הטבתו של יתרו שהיטיב עם ישראל זכורה לו לדורות. וכשם שצריך להלחם בעמלק שגמל רעה לישראל, כך צריך להכיר טובה לבני יתרו שגמל טובה לישראל⁵.

למה קדמה פרשת מינוי השופטים לפרשת מתן תורה?

והנה, בין אם ביאתו של יתרו למדבר היתה לפני מתן תורה, ובין אם היתה לאחר מתן תורה, מינוי השופטים - שנעשה בעצת יתרו - לכל הדעות היה לאחר מתן תורה (עי' רש"י שמות יח, יג). ולגבי הקדמתה של פרשה זו למתן תורה, לא תועיל לנו תשובתו של האבן עזרא. צריך אפוא למצוא טעם אחר, למה הקדימה התורה גם פרשה זו לפרשת מתן תורה.

ושמעתי מאבי מורי ז"ל לבאר, שפרשת מינוי השופטים נכתבה לפני פרשת מתן תורה, מפני שהיא משמשת כהקדמה למתן תורה. פרשת מינוי השופטים מלמדת, מאיזה טעם זכה דוקא משה רבינו להיות מוסר התורה לישראל, ומה החשיבות שיש לכך לגבי מתן התורה עצמו:

הרי בפרשה זו מסופר על עצות שנותן יתרו למשה, איך להנהיג את העם: עשה כך, ועשה כך, ואל תעשה כך. כיצד היה אדם אחר מגיב לעצות כאלו? גם אדם מנומס מאד, היה מגיב פחות או יותר כך: 'יאה, חמי היקר! עד היום הצלחתי - גם בלי עצותיך - להכות את פרעה בעשר מכות, להוציא את ישראל ממצרים, לקרוע להם את הים, להלחם בעמלק, להוריד תורה מן השמים (למי שסובר שיתרו בא אחר מתן תורה), בזכותי יורד לישראל מן בכל יום (עי' תענית ט, א) - ואם כך, באמת תודה רבה לך, אבל אין לי צורך בעצותיך. ברוך ה', הסתדרתי יפה מאד גם בלעדיהן.'

אבל משה לא אומר כך! יתרו נותן לו עצה ואומר לו לשאול את ה' אם לקבלה (שמות יח, כג ורש"י שם), ומשה עושה כדבריו ללא אומר ודברים: "וישמע משה לקול חתנו, ויעש ככל אשר אמר" (שם, כד). מפני שמה שהיה "ענו מאד מפל האדם אשר על פני האדמה"

מה שמועה שמע ובא?

התורה מספרת: "וישמע יתרו... את כל אשר עשה אלהים למשה ולישׁראל עמו... ויבא יתרו... אל משה, אל המדבר אשר הוא חנה שם ה' האלהים" (שמות יח, א-ה). ומבואר בחז"ל, שביאה זו היתה בשביל להתגייר (זבחים קטז, א).

ושואלים חז"ל: "מה שמועה שמע יתרו ובא ונתגייר? רבי יהושע אומר, מלחמת עמלק שמע. רבי אלעזר המודעי אומר, מתן תורה שמע ובא. רבי אליעזר אומר, קריעת ים סוף שמע ובא" (זבחים שם).

ולכאורה לא מובן, מה פירוש השאלה "מה שמועה שמע ובא"? הרי הפסוק אומר במפורש: "וישמע יתרו... את כל אשר עשה אלהים למשה ולישׁראל עמו, פי הוציא ה' את ישׁראל ממצרים". הרי שמפורש בפסוק מה שמע יתרו, וא"כ מה השאלה "מה שמועה שמע ובא"?

אלא שחז"ל הבינו, שעדיין לא מוסבר בפסוק מה גרם ליתרו לבוא ולהתגייר. כי גם אם שומעים על כל הניסים שאירעו לישראל, זה עוד לא מחייב לבוא ולהתגייר. מה עוד, שניסי מצרים לא התחילו היום. כבר תקופה ארוכה שה' מכה את מצרים במכות מופלאות למעלה מן הטבע, ויתרו לא בא להתגייר. לכן שאלו חז"ל, "מה שמועה שמע ובא ונתגייר"? כלומר, מה שמע יתרו עכשיו, בזמן האחרון, שבגלל זה הוא בא להתגייר? מה הכריח אותו כעת להתגייר, מה שלא עשו כל ניסי מצרים שהיו קודם? ובכלל, למה הוא צריך להתגייר? למה אי אפשר להשאר גוי טוב בארץ מדין, בלי להתגייר?

לגבי התשובה על שאלה זו נחלקו התנאים. לדעת רבי יהושע - מלחמת עמלק שמע. זה מה ששכנע את יתרו לבוא כעת ולהתגייר. למה דוקא זה? כי אם אחרי כל מה שה' עשה במצרים אפשר לבוא ולהלחם בישראל, כנראה שלא בטוח שאפשר להשאר גוי טוב בארץ מדין. הרי גם עמלק שמע על נסי מצרים, ובכל זאת זה לא משפיע עליו. כנראה "לשמע" זה לא מספיק. צריך לעשות גם פעולה. צריך להתגייר ולהדבק בעם ישראל, ורק אז ישנה ערובה שניסי מצרים לא "יפוססו", אלא השפעתם תשאר קיימת. זה מה שמכריח את יתרו לבוא ולהתגייר, לדעת רבי יהושע. [ועל דרך זה יש לבאר גם את הדעות האחרות].

למה קדמה פרשת יתרו לפרשת מתן תורה?

אך חוץ ממה שנחלקו התנאים לגבי סיבת ביאתו של יתרו להתגייר, עוד נחלקו התנאים לגבי הזמן שבו הגיע יתרו להתגייר. אמנם ביאתו של יתרו (שמות יח) מופיעה בתורה בין מלחמת עמלק (שם יז) למתן תורה (שם יט), אך חז"ל נחלקו מתי באמת הגיע יתרו למדבר. האם לפני מתן תורה הגיע - כפי הסדר שמופיע בתורה - או רק לאחר מתן תורה הגיע, שלא כפי הסדר שמופיע בתורה (עי' זבחים קטז, א. ומבאר ברש"י כאן - יח, יג)².

והנה, הגם שאין מוקדם ומאוחר בתורה, בכל זאת, בכל מקום

אֶל פְּרָעָה? (שמות ג, יא) עונה לו הקב"ה: "כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ" (שם, יב). הוא לא עונה לו, "נבחרת לתפקיד זה מפני שאתה צדיק וחסיד וענו וירא שמים", אלא "כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ". כלומר, לא אתה הולך אל פרעה ולא אתה פועל, אלא אני אעשה את הכל, וא"כ מאי נפקא מינה לך מי אתה? ...

משה מפנים את המסר הזה, שאין לו שום עצמיות. הוא מבין שהוא נשלח לדבר אל פרעה רק מפני שה' רוצה להראות שפרעה מכביד את לבו ולא חוזר בו למרות כל ההתראות, עד שהוא מוכרח להיכנע, ולא מפני שאני (משה) "משהו". האמת היא שמשה נבחר לתפקיד זה מפני שהוא חכם וענו וצדיק, אבל כל זה לא נאמר למשה. נאמר לו שהוא נבחר "כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ", לא מסיבה אחרת. יכולתי לשלוח את קורח, או את דתן ואבירם, אלא שהחלטתי משום מה לשלוח אותו. אבל זה לא מחמת העצמיות שלך. ומשה מפנים את זה. אין לו עצמיות לא בלכתו אל פרעה ולא בדברו אל בני ישראל. הוא רק צינור להעביר את דבר ה', והוא מעביר את דבר ה' בשלמות המירבית. לכן הוא זוכה להיות מוסר התורה לישראל, עד שהקב"ה אומר לו: הואיל ומיעטת עצמך, תקרא (התורה) על שמך, שנאמר "וְזָכְרוּ תוֹרַת מֹשֶׁה עֲבָדֶיךָ" (מלאכי ג, כב; שבת פט, א). מפני שאין בו שום עצמיות, והוא מעביר את התורה ללא שום שינוי.

"ישמח משה במתנת חלקו, כי עבד נאמן קראת לו". עבד נאמן, שלא מכניס שום עצמיות משלו בתורה, אלא הכל שייך לאדון, ולא לי. לכן, "כליל תפארת בראשו נתת לו בעמדו לפניך על הר סיני". מפני שהוא העניו מכל אדם, הוא זוכה לקבל את התורה. צריך להשתדל להיות גדול בתורה, להקשות קושיות, לתרץ תירוצים, אבל לא להתגאות. לדעת שהכל זה תורת ה', ולי אין שום עצמיות.

(במדבר יב, ג), ולכן אפילו מחותנו, שעד לא מזמן היה גוי, הוא מוכן לקבל עצה.

לכן נכתבה פרשה זו לפני פרשת מתן תורה, כדי ללמדנו מדוע דוקא משה זוכה לתת תורה לישראל: עניו כזה - הוא זה שראוי להיות השליח, לקבל תורה מהקב"ה ולמסרה לישראל. כי התורה צריכה להמסר לישראל כצורתה המקורית, ללא השפעה מאישיותו של השליח. ולכן, רק אדם שהוא עניו ביותר, ללא שום עצמיות משלו, מתאים למשימה זו. משה הוא חסר עצמיות לחלוטין. "וַנַּחֲנוּ מָה" - הוא אומר על עצמו ועל אהרן (שמות טז, ז). אין לנו שום עצמיות⁷. ממילא, רק הוא ימסור את התורה בדייקנות, בלי להכניס בה גוון עצמי. מי שאינו בתכלית הענוה, עלול (מבלי שיתכוין לכך) לערוב בתורה שיקבל בנבואה את עצמיותו. לכן דוקא משה, העניו מכל האדם, הוא הראוי להעביר את התורה לעם ישראל. הוא ימסור את התורה בדיוק כפי שקבלה, בלי להכניס בה שום דבר מעצמיותו, כי אין לו כלל עצמיות⁸.

אמרו על דרך הרמז: "משה קיבל תורה, מסיני" (אבות פ"א מ"א). פירושו, שמה שמשה קיבל את התורה, זה היה מחמת שמה היה כסיני, שהיה נמוך מכל ההרים ולכן ה' בחר לתת עליו התורה (סוטה ה, א), וכן משה רבינו בגלל שהיה עניו מכל האדם, לכן ה' בחר בו לתת על ידו את התורה. צריך להיות נמוך, לא להתגאות, רק כך אפשר לקבל את התורה.

מספרים שבימי הרמב"ן ז"ל היה כומר אחד שאמרו עליו שהוא עניו גדול. הלך הרמב"ן לתהות על קנקנו, וראה שהוא אכן מתנהג בענוה רבה. שאל אותו הרמב"ן: "תימה לי! הרי בתורה נאמר שמשה הוא העניו מכל האדם, והנה רואה אני שגם אתה ענו גדול מאד! אמר לו הכומר: "אכן, גם אני תמהתי על כך" ... כך גילה הרמב"ן מה טיב הענוה של אותו כומר.

למה נבחר משה להוציא את ישראל ממצרים

הענוה המיוחדת וחוסר העצמיות של משה רבינו נובעים בודאי מכוחות הנפש שלו, אבל גם הקב"ה בעצמו מרמז למשה להביט על עצמו בצורה זו. כשה' נגלה אליו בפעם הראשונה (בסנה) ושולח אותו לדבר עם פרעה, שואל משה את ה': "מִי אֲנִי כִּי אֵלֶּךְ

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של הפעור, וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. הקשר בפרשתנו לדעת הרב שליט"א: "עַתָּה יַדְעֵתִי כִּי גְדוֹל ה' מִכָּל הָאֱלֹהִים" (שמות יח, יא) - "אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם" (שם כ, יח). אפשרות נוספת: "וַיִּקַּח וַתָּרוּ הַתָּן מֹשֶׁה עֲלֵה וּנְבָחִים לֹאֲלֵהִים" (שם יח, יב) - "מִזְבַּח אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִּי, וְנִבְחַתָּ עָלָיו אֶת עֲלֵתֶיךָ וְאֶת שְׁלֵמֶיךָ" (שם כ, כ). אפשרות נוספת: "כִּי אֶלֵּה אָבִי בְּצִוְרֵי" (שם יח, ד) - "בְּכָל הַמְקוֹם אֲשֶׁר אֲזַפִּיר אֶת שְׁמִי אָבֹא אֵלֶיךָ וּבְרַכְתִּיךָ" (שם כ, כ).
2. ועי' אבן עזרא ורמב"ן בתחילת פרשתנו, שהאריכו להביא ראיות מן הכתוב לשתי השיטות.
3. שהיו מבני יתרו.
4. שהיו גרים עם עמלק.
5. וכעין זה כתבו גם התוס' (ע"ז כד, ב סוף ד"ה יתרו).
6. וכן כתבו התוס' (ע"ז כד, ב ד"ה יתרו). אבל בעלי התוס' על התורה (שמות יח, יג) כתבו, דאפשר לומר שלמאן דאמר יתרו קודם מתן תורה בא, גם מינוי השופטים שנעשה בעצתו היה קודם מתן תורה. וכן משמע ברמב"ן (שם, א, וכן בפירושו לספר דברים א, ט).
7. אף שגם את אהרן כלל עמו בזאת הבחינה [וא"כ יש לשאול, למה לא ניתנה תורה על ידי אהרן], זהו מפני שתלונת בני ישראל היתה על שנייהם [מ"י] [תן מותנו ביד ה' בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל סֵיר הַבְּשָׂר בְּאֶקְלָנוּ לֶחֶם לְשֹׁבַע, כִּי הוּא צֵא אֶת אֲתָנוּ אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהִמִּית אֶת כָּל הַקָּהָל הַזֶּה בְּרָעַב], ולכן הַשִּׁיבֶם מִשָּׁה בְּלִשׁוֹן רַבִּים, וְכָלֵל גַּם אֶת אֶהְרֹן עִמּוֹ בְּאִמְרוֹ "וּנְחַנוּ מֵה". אבל העיקר בְּזֹאת הַמַּדְרָגָה הַנּוֹרָאָה הִיא הוּא לְבַד (נפש החיים שער ג' פי"ג). [ומ"מ, גם הגר"ח הרי כתב רק, כי "העיקר בְּזֹאת הַמַּדְרָגָה הַנּוֹרָאָה הִיא מִשָּׁה לְבַד", ומשמע שגם לאהרן היתה שייכות למדרגה זו, אך לא כמשה. וגם מסתבר, שמשה לא היה כולל את אהרן עמו בלשון זו, אלמלא שהיתה גם לאהרן איזו שייכות עם מדרגה זו. ועי' אב"ע (שמות ז, ז), שמעלת משה ואהרן היתה יותר משל כל הנביאים. ומשמע שאהרן היה במדרגה קרובה למשה יותר מכולם].
8. עי' אב"ע (תהלים צט, ז) שפירש, שזהו שנאמר על משה ואהרן: "שְׁמָרוּ עֲדוֹתַי, וְחָזְקוּ נְתַן לְמוֹ" (שם). דודאי אין כוונת הפסוק ששמרו מצוות ה', דהוּא דְּבַר פְּשׁוּט. אלא הכונה היא ששמרו עדותיו "לאמרם כן לישראל, ולא יוסיפו ולא יגרעו". ולכן "חזק נְתַן לְמוֹ", שדוקא על ידם ניתנה התורה (ע"ש).